

УДК 346.11
ББК 67.9(4УКР)304

С.Ф. ДЕМЧЕНКО, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
Голова Вищого господарського суду України

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ МОДЕЛЬНИХ СУДІВ: ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

***Анотація.** Про поняття і елементи інформаційно-технологічної складової створення і функціонування господарських модельних судів в Україні. Внесено пропозиції щодо подальшого розвитку цієї складової.*

***Аннотация.** О понятиях и элементах информационно-технологической составляющей создания и функционирования хозяйственных модельных судов в Украине. Внесены предложения относительно последующего развития этой составляющей.*

***Summary.** On concept and components of informational technological constituent of creation and functioning of economic model courts in Ukraine. The suggestions concerning further development of this constituent were been made.*

Ключові слова. Господарські модельні суди, інформаційно-технологічна складова судів, інтеграція до ЄС.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Історія людства, його досвід свідчать про те, що чи не найважливішим критерієм благополуччя у суспільстві є стан правосуддя в країні. Не саме по собі законодавство (яким би досконалим воно не було) є гарантією побудови правової і демократичної держави, а лише наявність справедливого, незалежного суду здатна забезпечити перехід до держави такого гатунку.

Що стосується судової системи України, то її демократизація породила низку нових проблем, що обумовлювало потребу у подальшому її реформуванні. Крім того, зобов'язання, які взяла на себе Україна при вступі до Ради Європи, передбачають побудову нової судової системи, яка відповідала б нормам і стандартам Європейського Союзу. Таким чином, актуальність теми дослідження – формулювання вимог до модельних господарських судів – визначається насамперед соціальним замовленням: до чого нам необхідно йти і що слід змінити в судовій системі України.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення і підготовка пропозицій щодо подальшого розвитку інформаційно-технологічної складової модельних судів як однієї з головних вимог, що мають пред'являтися до цих судів при їх утворенні та функціонуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у сфері зазначеної проблематики присвячені, в основному, окремим аспектам вирішення проблем судочинства. Наприклад, тим чи іншим етапам судового провадження; питанням становлення та організації судів, їх правового статусу, незалежності, демократизації судової системи [1 – 6] тощо. У той же час питанням інформаційно-технологічної складової модельних судів необхідної уваги не приділяється.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок процесу створення в Україні якісно нової судової системи було покладено прийняттям Верховною Радою України в липні 1990 р. Декларації про державний суверенітет України і проголошенням нею принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. На наступному

етапі відповідно до Концепції судово-правової реформи, прийнятої у 1992 році, було реформовано українську судову систему, що сприяло, в цілому, її демократизації.

Щодо господарських судів, то одним з перших практичних кроків на шляху утвердження незалежної судової влади стали ліквідація державного і відомчого арбітражу та утворення арбітражних судів, що вивело розгляд спорів у сфері економіки з-під контролю виконавчої влади.

У березні 2009 року за участі Президента України відбувається нарада з питань подальшого проведення реформи судової системи в Україні. *“Судова система в Україні потребує докорінної реформи”*, – наголосив у своєму виступі глава держави. *“Без функціональної судової системи важко говорити про справедливість у нашому суспільстві, про демократичний процес, про можливість захистити законні права людини”*, – сказав він. Глава держави також наголосив, що є гарна основа для продовження процесу реформування судової системи. Це – Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських демократичних стандартів.

В Указі Президента України *“Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів”* було виділено ряд важливих недоліків, які стосувались не лише прогалин попередньої Концепції, а й загальних проблем держави, що також зумовлювали низький рівень системи судочинства в Україні. Головне, на що зверталась увага – це відсутність системного та узгодженого бачення подальших шляхів здійснення судової реформи.

Одним з можливих напрямів подібного роду мало б стати забезпечення відповідності вітчизняного судочинства європейським стандартам. У рамках цього напрямку (забезпечення зазначеної відповідності вітчизняного судочинства європейським стандартам), а можливо і його серцевиною, має стати створення модельних судів.

До ознак модельного господарського суду звично відносять чіткий розподіл судової юрисдикції, раціональну побудову організації діяльності суду (чіткий розподіл обов’язків, чіткі діловодство, прийом громадян, проведення судових засідань тощо), належну кадрову підготовку працівників судового апарату, необхідний рівень кваліфікації і т.д. Слід додати, що це також і висока ефективність системи професійної відповідальності суддів, що забезпечує справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини, високий рівень довіри до судів з боку суспільства.

У Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 30.07.2009 р. *“Про підсумки роботи господарських судів України у I півріччі 2009 року та завдання на поточний рік”* відзначалось, що упродовж зазначеного періоду господарські суди в цілому успішно виконували свої завдання щодо утвердження правового порядку в економічних відносинах держави. Водночас у постанові Пленуму наголошувалось, що у здійсненні господарськими судами правосуддя мали місце проблеми й недоліки, які впливають на виконання ними завдань, визначених Конституцією і законами України. Знизився на 0,8 відсотка показник якості судових рішень, ухвалених місцевими господарськими судами. Визнана значною кількістю скарг, пов’язаних із неналежною організацією роботи у судах, нарікань на порушення суддями норм процесуального права, норм і правил суддівської етики. Виходячи з цього, Пленум Вищого господарського суду України постановив звернути особливу увагу на якість роботи суддів у здійсненні правосуддя, здійснювати постійний контроль за додержанням процесуальних строків у розгляді справ, а також забезпечити виконання Заходів щодо вдосконалення та підвищення ефективності діяльності господарських судів України (створення модельних господарських судів) на 2009 - 2011 роки.

Слід додати, що це також і висока ефективність системи професійної відповідальності суддів, що забезпечує справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини, високий рівень довіри до судів з боку суспільства.

Серед найважливіших ознак модельних судів, засобів підвищення якості роботи суддів у здійсненні правосуддя, забезпечення відповідності вітчизняного судочинства європейським стандартам – *інформаційно-технологічна складова цих судів*, під якою розумітимемо автоматизовану систему документообігу суду, а також наявність єдиного державного реєстру судових рішень.

Щодо автоматизованої системи документообігу суду, то її запровадження сприятиме виконанню доручення Пленуму Вищого господарського суду України здійснювати постійний контроль за додержанням вимог законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією (Постанова Пленуму від 30.07.2009 р. “Про підсумки роботи господарських судів України у I півріччі 2009 року та завдання на поточний рік”). Чи не найважливішим елементом цієї системи є запровадження автоматичного (випадкового) розподілу справ між судьями, що дозволяє уникнути нарікань і звинувачень у непрозорості та корумпованості цього процесу. Насправді, здійснення розподілу справ між судьями за допомогою ЕОМ знижує рівень суб’єктивізму у цій сфері, стає підґрунтям для нейтралізації корупційних дій. 15 травня 2009 р. відбулася презентація автоматизованої системи електронного документообігу “Діловодство суду”, запровадженої у двох адміністративних судах – Харківському апеляційному та Харківському окружному. Система електронного документообігу “Діловодство суду” з’явилася в судах завдяки проекту USAID/MCC “Україна: верховенство права”.

Система електронного документообігу в умовах зростаючого навантаження на суди дозволяє підвищити ефективність їхньої роботи на всіх етапах проходження справи.

Щодо наших пропозицій до вдосконалення цього етапу суддівської діяльності, то тут хотілося б наголосити на певних вимогах керівництва суду щодо якості автоматичного розподілу справ. Зокрема, це вимоги врахування спеціалізації суддів, що повинно бути одним з найголовніших пріоритетів при автоматичному розподілі.

Не менш важливим є приділення уваги наступним (після того, як позовна заява або матеріали справи надходять до судді) етапам судочинства. Тут важливим постає завдання забезпечення гласності при його здійсненні.

Найкращим способом вирішення завдання забезпечення гласності судочинства є, як свідчить світовий досвід, оприлюднення судового рішення. Але якщо у ряді країн (наприклад, у Сполучених Штатах) процес оприлюднення судових рішень здійснюється з ініціативи судів і їхніми силами, то у нашій країні пішли по шляху створення єдиного державного реєстру судових рішень. Інакше кажучи, в Україні усі судові документи оприлюднюються на єдиному сайті, який утримується центральним адміністратором системи, а не на сайтах відповідних судів. Цей сайт має назву “Веб-портал судової влади”.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні ідея створення національної інформаційної мережі судових рішень була задекларована ще у Законі України “Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 21 листопада 2002 р.

У законопроекті “Про забезпечення гласності при здійсненні господарського судочинства”, зареєстрованому у Верховній Раді 18 січня 2005 р., зазначалося, що цей документ спрямований на забезпечення гласності, стабільності і передбачуваності судової практики при здійсненні правосуддя в господарських справах шляхом публікації судових рішень і постанов із використанням сучасних інформаційних технологій.

Дія законопроекту поширювалась на судові документи лише господарських судів. Це пояснювалось тим, що на той час в Україні ці суди були єдиною повністю комп'ютеризованою системою судів, і тому мети законопроекту можна було досягти швидко і ефективно.

У законопроекті передбачався обов'язок суддів формувати судовий документ в електронному вигляді і надсилати його до центрального адміністратора системи або його структурного підрозділу при відповідному суді.

Пропонувалося, що оприлюдненню підлягатимуть лише ті судові документи, які вирішують спір по суті (рішення, постанови) або припиняють подальший рух справи, наприклад, ухвала про затвердження мирової угоди. Документи, які приймаються судом на будь-якій іншій процесуальній стадії процесу, наприклад, ухвала про порушення справи або про забезпечення доказів, оприлюдненню не підлягали. Проте, усі інші судові документи підлягали оприлюдненню незалежно від того, чи мають вони прецедентне значення або суспільний резонанс.

Передбачалося, що заходи з оприлюднення судових документів фінансуватимуться за рахунок коштів, які сторони сплачували за розгляд їхнього конкретного спору (витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу). Бюджетні кошти повинні були залучатися лише як додаткове джерело.

Закон “Про доступ до судових рішень”, який набрав чинності 1 червня 2006 року, передбачив утворення бази даних судових рішень – Єдиного державного реєстру судових рішень. Згідно з ч. 2 ст. 3 закону Єдиний державний реєстр судових рішень – це автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень.

Закон установив, що усі ухвалені судами України процесуальні документи (крім рішень місцевих загальних судів) повинні заноситись до цього Реєстру і з'являтися на Інтернет-запит будь-якого користувача (“Судові рішення”, внесені до Реєстру, – зазначено у ч. 1 ст. 4 Закону “Про доступ до судових рішень”, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України”), а рішення місцевих загальних судів – з 1 січня 2007 року. Доступ до тексту документів здійснюється через мережу Інтернет за адресою: [//www.reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua).

Адміністрування процесу оприлюднення рішень повністю покладалось на особу, яка була законодавчо визначена як отримувач збору на інформаційно-технічне забезпечення процесу, тобто на Державне підприємство “Судовий інформаційний центр”.

Усі тексти оприлюднених судових документів ставали суспільним надбанням і авторським правом не захищались. Будь-яка особа мала право безоплатного доступу до бази даних, право копіювати і відтворювати базу даних судових документів для комерційного використання.

Закон побудовано на таких принципах:

1. *Універсальність*. Попри відсутність у багатьох районних судах комп'ютерів і електронної пошти було прийнято рішення поширити дію закону на всі без виключення суди країни і на всі провадження, включаючи і ті, в яких розглядаються чутливі з точки зору приватного життя питання, зокрема, кримінальні або сімейні. Слід визнати, що це був досить амбіційний крок, який, здається, не має аналогів у жодній іншій юрисдикції світу. Навіть на батьківщині системи права справедливості (тобто права, яке створюється судом), у Великобританії, оприлюднюються далеко не всі судові рішення. Так, відповідно до дослідження, проведеного Університетом Редінгу, Англія, рішення трибуналів у трудових спорах не підлягають оприлюдненню і зберігаються лише у паперовому форматі [9].

2. *Суцільність*. Незважаючи на побоювання перевантаження системи реєстру малозначущими процесуальними документами, закон не передбачає будь-яких виключень щодо категорій судових документів, що підлягають оприлюдненню. Вимога про оприлюднення поширюється на всі судові документи, які приймаються судами у відкритому судовому засіданні. Натомість закон передбачає, що користувачу реєстру має бути забезпечена можливість пошуку. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів “Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень” від 25 травня 2006 р. пошук може здійснюватися за такими параметрами: 1) найменування або код суду, 2) прізвище та ініціали судді, 3) дата ухвалення (постановлення) судового рішення, 4) форма судочинства, 5) форма судового рішення (зокрема, рішення, постанова, ухвала, окрема ухвала, вирок, судовий наказ), 6) номер справи та дата її надходження до суду, 7) найменування сторін судового процесу; 8) пошук за ключовими словами.

3. *Захист конфіденційності фізичних осіб*. В одній з перших редакцій законопроекту передбачалось, що найменування і юридичних, і фізичних осіб, а також інформація щодо них, яка здатна їх ідентифікувати (наприклад, адреси або номери реєстрації автомобілів), можуть бути доступні лише для обмеженого кола осіб, зокрема, для суддів. В загальному доступі до реєстру ця персональна інформація замінюється на літерні або цифрові позначення. У законі ці обмеження зберегли лише відносно фізичних осіб, причому незалежно від того, чи стосується інформація приватного життя осіб або їх комерційної діяльності. Рішення про забезпечення конфіденційності фізичних осіб означало, що адміністратор реєстру мусить не лише автоматично перенести текст документа до системи, а й перевірити його на наявність відомостей, що можуть ідентифікувати фізичну особу, і провести роботу з шифрування цієї інформації.

4. *Бюджетне фінансування*. Відповідно до закону реєстр судових рішень утримується за рахунок бюджетних коштів, а не коштів від збору на інформаційно-технічне забезпечення процесу.

5. *Державне регулювання*. Відмовившись від принципу організаційної автономії, закон передбачив, що діяльність зі збору судових рішень, їх оприлюднення і утримання бази даних скеровуватиметься Державною судовою адміністрацією, яка є розпорядником бюджетних коштів, що виділяються з Державного бюджету на утримання реєстру судових рішень.

6. *Адміністрування реєстру*. Адміністрування реєстру здійснюється на договірних засадах юридичною особою, яка визначається на конкурсній основі відповідно до Закону України “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти”. Ця особа має відповідати встановленим Державною судовою адміністрацією кваліфікаційним вимогам. В результаті проведення конкурсу у 2006 р. переможцем стало Державне підприємство “Судовий інформаційний центр”. Наказом Державної судової адміністрації від 24.04.2007 р. це підприємство було приєднане до Державного підприємства “Судові інформаційні системи”, яке стало правонаступником обох підприємств і є адміністратором реєстру за станом на 2009 рік.

Стосовно пропозицій. Технологія внесення судових документів до реєстру розроблена Державною судовою адміністрацією (ДСА), перед якою стояла досить делікатна задача покладення на суддів обов’язку з передачі для оприлюднення текстів їх судових рішень. На жаль, ДСУ цієї задачі не виконала. Запропонований технологічний ланцюжок операцій з наповнення реєстру взагалі не включає суддю. Відповідальність за збір і передачу судових документів покладається на “штатного працівника суду” або “штатного працівника” “Судових інформаційних систем”, які можуть замінити один одного “у

разі виникнення обставин, що унеможливають виконання (ними) своїх функціональних обов’язків у повному обсязі”.

На нашу думку, доцільно було б покласти на суддів обов’язки з передачі для оприлюднення текстів їх судових рішень у законодавчому порядку.

Висновки.

Важливим засобом забезпечення зазначеної відповідності вітчизняного судочинства європейським стандартам має стати створення модельних судів. Хоча Концепцією 1992 року про судово-правову реформу безпосередньо не передбачалося їх створення, однак потреба в них виникла як результат узагальнення ефективності реалізації судового реформування.

Серед найважливіших ознак модельних судів, засобів підвищення якості роботи суддів у здійсненні правосуддя, забезпечення відповідності вітчизняного судочинства європейським стандартам є інформаційно-технологічна складова цих судів, що включає автоматизовану систему документообігу суду, а також наявність єдиного державного реєстру судових рішень.

Вдосконалення цієї складової сприятиме створенню в державі такої системи судоустрою, яка забезпечила б високу якість суддівства.

Використана література

1. Демченко С.Ф. Теоретичні аспекти становлення і розвитку господарського судочинства в Україні / С.Ф. Демченко. – К. : Преса України, 2009. – 247 с.
2. Демський Е.Ф. Особливості перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення / Е.Ф. Демський // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2009. – № 1. – С. 53.
3. Мельник І. Етапи становлення адміністративного судочинства в Україні / І. Мельник // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2009. – № 3.
4. Куйбіда Р.О. Організація і розвиток сучасної судової системи України / Р.О. Куйбіда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К.: Академія адвокатури України, 2006. – С. 3.
5. Городовенко В.В.. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.В. Городовенко ; – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Яр. Мудрого, 2006. – 20 с.
6. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні : становлення і розвиток : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / І.Б. Шицький. – К. : Акад. адвокатури України, 2006. – 20 с.
7. Демократизація судової системи України : проблеми і перспективи : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.В. Кривенко. – Одеса : Одес. нац. юрид. акад., 2006. – 19 с.
8. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006). – Режим доступу : [//www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
9. С. Grace James “Law's Response to Pregnancy/Workplace Conflicts: A Critique” - *Feminist Legal Studies* (2007) 15:167-188.

~~~~~ \* \* \* ~~~~~